

**МЕДІЙНА СКЛАДОВА «М'ЯКОЇ СИЛИ» УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР**

Анотація. В статті проаналізовано роль медійної складової «м'якої сили» України в державних концептуальних документах, пов'язаних із національною безпекою. Зокрема, автор показує, яке місце займали проблеми використання медійного потенціалу в політиці забезпечення національної, зокрема, інформаційної безпеки України у різні періоди.

Ключові слова: мас-медії, національна безпека, інформаційна безпека, міжнародні комунікації, Україна.

Annotation. The article analyses the role and place of media component of Ukraine's soft power in state conceptual documents related to national security. In particular, the author shows the place took by issues of using media in the national security, including information security of Ukraine in different periods.

Keywords: massmedia, national security, information security, international communications, Ukraine.

Аннотация. В статье проанализированы роль медийной составляющей «мягкой силы» Украины в государственных концептуальных документах, связанных с национальной безопасностью. В частности, автор показывает, какое место занимали проблемы использования медийного потенциала в политике обеспечения национальной, в частности, информационной безопасности Украины в разные периоды.

* кандидат політичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Університету економіки та права «КРОК» (м.Київ)

Ключевые слова: СМИ, национальная безопасность, информационная безопасность, международные коммуникации, Украина.

Постановка проблеми. В умовах глобалізованого світу використання засобів масової інформації для забезпечення належної присутності у міжнародному інформаційному просторі є важливою складовою стратегії забезпечення просування національних інтересів на міжнародній арені. Конкурентоспроможність держави, її здатність досягати своїх зовнішньополітичних цілей значною мірою залежить від здатності доносити різними каналами свою позицію цільовим аудиторіям. А отже, використання мас-медій стало невід'ємною частиною реалізації зовнішньої політики багатьох держав світу, і розглядається як важлива складова національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями ролі медійного фактору у розвитку міжнародної системи, встановленні порядку денного, зокрема, у зовнішньополітичній сфері, займалися такі зарубіжні дослідники, як Т. Айсенсе, Р. Аммон, Е. Гільбоа, П. Карл, Д. Стрьомберг та інші; такі вітчизняні дослідники, як О. Ваганова, Г. Гридасова, С. Даниленко, О. Зернецька, Є. Макаренко, Г. Почепцов, І. Філенко та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для України потенціал «м'якої сили», сили приваблення, є важливим також з огляду на євроінтеграційний вектор її зовнішньополітичної стратегії, медійна підтримка якого у країнах-членах ЄС є вкрай важливою. Крім того, в нинішніх умовах російської воєнної та інформаційної агресії повномасштабне представлення позиції держави є вкрай актуальним завданням. Все це потребує вироблення державою адекватних реаліям та національним інтересам концептуальних засад реалізації відповідної державної політики.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є вивчення

державних концептуальних документів України у сфері національної безпеки задля виявлення ролі та місця медійної складової реалізації «м'якої сили».

Тривалий час в Україні був відсутній системний документ у царині інформаційної безпеки. Тим не менш, інформаційна складова була присутня у концептуальних документах пов'язаних із національною безпекою України. Так, у Концепції (основах державної політики) національної безпеки України, схваленій Верховною Радою України 16 січня 1997 року, серед загроз національній безпеці України в інформаційній сфері зазначені, зокрема, невваженість державної політики та відсутність необхідної інфраструктури в інформаційній сфері; повільність входження України у світовий інформаційний простір, брак у міжнародного співтовариства об'єктивного уявлення про Україну; інформаційна експансія з боку інших держав [1].

Серед основних напрямів державної політики національної безпеки України в інформаційній сфері були зазначені, зокрема, такі, як: вжиття комплексних заходів щодо захисту свого інформаційного простору та входження України в світовий інформаційний простір; виявлення та усунення причин інформаційної дискримінації України; усунення негативних чинників порушення інформаційного простору, інформаційної експансії з боку інших держав [1]. Насамперед необхідно відмітити, що заходи мали як «оборонний» характер (реакція на окреслені загрози), так і «наступальний» характер (передбачалася робота із входження у світовий інфопростір). Але неоднозначно виглядає напрям «виявлення та усунення причин інформаційної дискримінації України»: міжнародний інформаційний (у т.ч. медійний простір) є конкурентним середовищем, і «дискримінація» (автори документу не розкрили смисл цього поняття, але, виходячи з окреслених у документі загроз, можна припустити що йшлося про брак об'єктивного уявлення про Україну у світі) може мати місце лише у випадку, якщо держава не докладає належних зусиль для того щоб

зайняти адекватне потребам і національним інтересам місце у цьому просторі, і навіть якщо мають місце негативні інформаційні впливи, підриив іміджу України з боку інших держав, то, знову ж таки, Україна повинна займати проактивну позицію в цих питаннях, тоді як усунення причин (приміром, у випадку інформаційної агресії) може бути неможливим.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV, що замінив собою Концепцію (основах державної політики) національної безпеки України 1997 року, стосовно інформаційної сфери національної безпеки практично повністю зник зовнішній вектор: згадування про необхідність інтегруватися в міжнародний інформаційний простір, інформаційну експансію з боку інших держав тощо (див [2]), при тому що зазначені проблеми, вочевидь, не зникли з порядку денного, а стали ще більш актуальними. Серед основних напрямів державної політики з питань національної безпеки в інформаційній сфері щодо зовнішнього виміру (реалізації «м'якої сили» України) зазначено лише «вдосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери шляхом створення нормативно-правових та економічних передумов для розвитку національної інформаційної інфраструктури та ресурсів, впровадження новітніх технологій у цій сфері, наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну» [2].

Першим державним концептуальним документом у царині національної інформаційної безпеки стала Доктрина інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 8 липня 2009 року № 514/2009. У Доктрині серед життєво важливих інтересів держави в інформаційній сфері були, зокрема, визначені формування позитивного іміджу України, та інтеграція України у світовий інформаційний простір. Серед основних реальних та потенційних загроз інформаційній безпеці України були, зокрема, зазначені: 1) у зовнішньополітичній сфері — поширення у світовому інформаційному

просторі викривленої, недостовірної та упередженої інформації, що завдає шкоди національним інтересам України; зовнішні негативні інформаційні впливи на суспільну свідомість через засоби масової інформації, а також мережу Інтернет; 2) у сфері державної безпеки — негативні інформаційні впливи, спрямовані на підрив конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів України; використання засобів масової інформації, а також мережі Інтернет для пропаганди сепаратизму за етнічною, мовною, релігійною та іншими ознаками; 3) у соціальній та гуманітарній сферах — поширення в засобах масової інформації невластивих українській культурній традиції цінностей і способу життя, культу насильства, жорстокості, порнографії, зневажливого ставлення до людської і національної гідності; тенденція до витіснення з інформаційного простору та молодіжної культури українських мистецьких творів, народних традицій і форм дозвілля; послаблення суспільно-політичної, міжетнічної та міжконфесійної єдності суспільства [3].

Як можна побачити, у Доктрині були досить чітко виокремлені ключові загрози, пов'язані із функціонуванням мас-медій. По-перше, фактично констатовано відсутність проактивної діяльності держави із захисту національного інформаційного простору (тобто зафіксовано, по суті, потурання з боку держави зовнішнім інформаційним впливам). З позиції реалізації потенціалу «м'якої сили» можна говорити що Україна її не реалізовувала (принаймні, у її медійному вимірі). По-друге, констатовано наявність зовнішніх загроз інформаційному (у т.ч. й медійному) простору України, хоча й не зазначені конкретні джерела цих загроз, що суттєво знижувало прикладну цінність даного документу. Іншими словами, можна говорити про наявність практики застосування «м'якої сили» з боку інших держав, і ці практики конфліктують з національними інтересами України.

Доктрина також фіксувала напрями державної політики у сфері

інформаційної безпеки України, серед яких була присутня й медійна складова. Так, були передбачені такі заходи, як: 1) у зовнішньополітичній сфері: вдосконалення інформаційного супроводу державної політики, діяльності українських громадських організацій та суб'єктів підприємницької діяльності за кордоном; організаційно-технічне, інформаційне та ресурсне сприяння держави вітчизняним засобам масової інформації, що формують у світовому інформаційному просторі позитивний імідж України; посилення інформаційно-просвітницької діяльності серед населення щодо забезпечення національної безпеки України в разі повноправного її партнерства з державами - членами ЄС та НАТО; 2) у сфері державної безпеки: залучення засобів масової інформації до забезпечення неухильного додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина, захисту конституційного устрою, вдосконалення системи політичної влади з метою зміцнення демократії, духовних та моральних засад суспільства; 3) у внутрішньополітичній сфері: створення дієвої та прозорої системи громадського контролю за діяльністю органів державної влади і органів місцевого самоврядування, громадсько-політичних структур, зокрема через створення системи Суспільного телебачення і радіомовлення України; поліпшення взаємодії органів державної влади з громадськими організаціями у сфері боротьби з проявами обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та маніпулювання масовою свідомістю [3].

Хоча цей перелік на загал корелює із визначеними загрозами, тим не менш він мав цілком низку суттєвих вад. Насамперед слід зауважити неконкретність, узагальненість пропонованих заходів. По-друге, система пропонованих заходів носить переважно оборонний характер (є загрози — намагаємося їм протидіяти), і не передбачала активної діяльності самої України у інформаційному, зокрема, медійному, просторі інших держав. Зокрема, документ не містить жодних положень стосовно розвитку вітчизняного іномовлення як важливого елементу міжнародної

інформаційної політики України. Крім того, не вповні адекватним викладає переклад відповідальності за формування міжнародного іміджу України на вітчизняні ЗМІ, адже це не є ані функцією, ані обов'язком мас-медій (принаймні, комерційних), і, в той же час, на момент ухвалення Доктрини в Україні вже діяв державний телевізійний канал іномовлення УТР. По-третє, у документі жодним чином не згадується можливості використання Інтернету у зовнішньополітичних цілях, зокрема, для здійснення практики віртуальної дипломатії. По-четверте, у Доктрині проігнорована культурна дипломатія, яка є важливим вектором зовнішньополітичної стратегії багатьох країн світу, зокрема, ЦСЄ, і ефективна реалізація якої створює інформаційні приводи, які можуть висвітлюватися в іноземних ЗМІ, працюючи, зокрема, і на формування позитивного іміджу України. Щодо внутрішнього виміру медійної складової «м'якої сили» України, то відсутність чіткого визначення реальних загроз (пропагандистська діяльність РФ у медійному просторі України, невиправдано велика частка російської медійної продукції на вітчизняному ринку) не дала змоги авторам документа запропонувати адекватні заходи із протидії цим загрозам.

Не зігравши скільки-небудь відчутної ролі у захисті інформаційної безпеки України, Доктрина була скасована Указом Президента України від 6 червня 2014 року № 504/2014 на підставі рішення Ради національної безпеки і оборони України (див. [4]).

У червні 2015 року був представлений для громадського обговорення проект Концепції інформаційної безпеки України. У документі серед напрямів державної політики у сфері інформаційної безпеки до проблем використання медійного потенціалу можна віднести такі напрями, як «всебічне сприяння, державна підтримка та пріоритетність створення і розповсюдження національного інформаційного продукту, в тому числі за межі України», та «використання українського національного інформаційного продукту для поширення в міжнародному інформаційному

середовищі загальнолюдських цінностей та інформаційного розвитку людства, зокрема обмін із закордонними партнерами України баченням, підходами та механізмами протистояння новітнім викликам, спрямованим на демократичні цінності та свободу слова в інформаційному просторі, що були інспіровані деструктивною політикою інших держав [5]. Іншими словами, у даному документі фактично уперше зазначено необхідність проактивної діяльності України у світовому інформаційному просторі, реалізацію Україною механізмів «м'якої сили».

Даний документ цікавий також тим, що у ньому диференційовано загрози інформаційній безпеці України комунікативного та технологічного характеру. Загрози комунікативного характеру відносяться до сфери реалізації потреб людини і громадянина, суспільства та держави щодо продукування, споживання, розповсюдження та розвитку національного стратегічного контенту та інформації. Серед них у проекті Концепції представлена така загроза, як «поширення суб'єктами інформаційної діяльності викривленої, недостовірної та упередженої інформації для дискредитації органів державної влади, дестабілізації суспільно-політичної ситуації, що значно ускладнює прийняття політичних рішень, завдає шкоди національним інтересам України чи створює негативний імідж України [5].

Таким чином, даний проект Концепції інформаційної безпеки України є більш адекватним реаліям і таким, що має на меті не лише захист від загроз, але й активну діяльність держави, у т.ч. й у світовому інформаційному просторі. Але на даний час цей проект ще не перетворився на нормативний документ, і, відповідно, немає розроблених на основі концепції програмних документів, які б конкретизували задачі та напрями діяльності держави у сфері інформаційної безпеки, та окреслювали очікувані результати, необхідні ресурси та відповідальність.

Окремо варто відмітити проект Концепції (основ державної політики) інформаційної безпеки України, запропонований ще у 2001 році

фахівцями Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Розумкова. У документі у переліку загроз інформаційній безпеці України був присутній «низький рівень інтегрованості України в світовий інформаційний простір», а у переліку основних напрямів інформаційної безпеки України зазначалося забезпечення захисту інформаційного простору України від негативного зовнішнього впливу, та інтеграція України до світового інформаційного простору (див. [6, с.53–54]). Водночас серед запропонованих у документі першочергових заходів державної політики забезпечення інформаційної безпеки України напрям захисту інформаційного простору України від негативного зовнішнього впливу зведений виключно до технологічних заходів, без виокремлення комунікативної складової. Щодо напрямку інтеграції України до світового інформаційного простору, то у документі запропоновані, зокрема, такі організаційні заходи, як: – організувати мовлення каналу супутникового телебачення для трансляції на зарубіжні країни, забезпечити його державне фінансування; створити іномовні інформаційні ресурси про економічний, науковий, освітній, культурний, туристичний потенціал України; – сприяти обміну ефірним часом у FM-діапазоні між радіостанціями світових столиць і України; розповсюдженню державних офіційних видань за кордоном; визначити підготовку новин для закордонних інформаційних агентств однією з пріоритетних функцій Укрінформу; – з метою просування позитивного іміджу України у світовий інформаційний простір, запровадити цільові програми «Світові зірки України» (створення web-сайтів, закордонні поїздки відомих у світі українців, поширення матеріалів через ЗМІ тощо); залучити громадські організації, незалежних експертів до обговорення проблем інтеграції України до світового інформаційного простору, підготовки та проведення окремих заходів; – створити інформаційні центри при посольствах України із залученням джерел спонсорського фінансування їх діяльності. Визначити одним із пріоритетів нової Державної програми співпраці з

українською діаспорою залучення інформаційного, культурного потенціалу українців за кордоном; – створити умови для організації неурядового Фонду, який сприяв би формуванню позитивного міжнародного іміджу України. Його засновниками можуть бути крупні вітчизняні бізнесові структури, зацікавлені у просуванні своєї продукції на зовнішні ринки, впливові громадські організації та ЗМІ [6, с.58–59].

Отже, проект Концепції інформаційної безпеки України, підготовлений фахівцями центру Разумкова, був більш прогресивним та адекватним реаліям часу, аніж діючі на той період державні концептуальні документи. Зокрема, у ньому достатньо повно і всебічно представлена комунікативна складова зовнішнього виміру інформаційної безпеки — заходи, які можна віднести до публічної, культурної, медійної дипломатії, тобто до використання потенціалу «м'якої сили».

Переосмислення ролі медійної складової у забезпеченні національної безпеки відбулося після т.зв. «Революції гідності». На державному рівні про необхідність запровадження практики іномовлення як складової міжнародної інформаційної політики було задекларовано у 2014 році у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженій Постановою Верховної Ради України від 11 грудня 2014 року № 26-VIII. У ній серед основних цілей діяльності українського уряду у розділі 1 «Нова оборонна політика, що гарантує національну безпеку і обороноздатність України та відновлення національного суверенітету на всій території держави» зазначено таку ціль як запуск у 2015 році іномовлення [7].

12 січня 2015 року Указом Президента України була схвалена Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». У цьому документі, що визначає «мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України», передбачено реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави. Зокрема, передбачено реалізацію Програми популяризації України у світі та просування інтересів

України у світовому інформаційному просторі [8].

В рамках реалізації Стратегії 8 грудня 2015 року був ухвалений Закон України № 856-VIII «Про систему іномовлення України». Цей Закон створює правові основи організації та визначає завдання і функції державного іномовлення України, засади діяльності суб'єктів державного іномовлення з метою захисту національних інтересів України за кордоном, формування та підтримання позитивного іміджу України у світі шляхом оперативного, об'єктивного інформування про події в Україні, офіційну внутрішню і зовнішню політику та позицію держави, діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Серед іншого, цим Законом з метою захисту національних інтересів України за кордоном, формування та підтримання позитивного іміджу України у світі шляхом оперативного, об'єктивного інформування про події в Україні, офіційну внутрішню і зовнішню політику та позицію держави, діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування було утворене державне підприємство «Мультимедійна платформа іномовлення України» (МППУ). Також Закон визначив, що МППУ разом із Українським національним інформаційним агентством «Укрінформ» складають систему державного іномовлення України [9].

Висновки. Проведений аналіз ролі та місця медійної складової реалізації «м'якої сили» у державних концептуальних документів України у сфері національної безпеки дає підстави для таких висновків:

1) В усіх концептуальних документах України різною мірою визнавалася наявність зовнішнього виміру проблеми використання медійного потенціалу для реалізації «м'якої сили» держави.

2) Тривалий час стратегія України в інформаційній сфері носила виразно оборонний характер, орієнтуючись на протидію існуючим загрозам, тоді як питанням проактивної діяльності із забезпечення належної присутності у міжнародному медійному просторі, впливу на міжнародні аудиторії приділялося вкрай мало уваги.

3) Розуміння недостатності уваги держави до окреслених проблем мало місце у експертному середовищі, свідченням чого є поява у 2001 році розробленого Центром Разумкова проекту Концепції інформаційної безпеки України, який був набагато більш прогресивним, ніж чинні на той час державні концептуальні документи, і чимало положень якого зберігають актуальність і дотепер.

4) Відчутні зміни у підходах держави до використання медійного потенціалу відбулися після т.зв. «Революції гідності», коли ці питання зайняли важливе місце у низці державних стратегічних документів держави, і відбувся запуск ініціативи «Мультимедійна платформа іномовлення України».

Перспективи подальших досліджень полягають в проведенні аналізу програмних державних документів України, пов'язаних з використанням медійного потенціалу для реалізації «м'якої сили» держави на міжнародній арені.

Список використаних джерел

1. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України (Схвалена Верховною Радою України 16 січня 1997 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/otch/roz23.htm>
2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
3. Доктрина інформаційної безпеки України. Затверджена Указом Президента України від 8 липня 2009 року № 514/2009 [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року «Про скасування деяких рішень Ради національної

безпеки і оборони України» та визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України. Указ Президента України від 6 червня 2014 року № 504/2014 [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/504/2014>

5. Концепція інформаційної безпеки України. Проект [Електронний ресурс] // Міністерство інформаційної політики. — Режим доступу: http://mir.gov.ua/done_img/d/30-project_08_06_15.pdf
6. Концепція (основи державної політики) інформаційної безпеки України. Проект УЦЕПД // Національна безпека і оборона. — 2001. — № 1(13). — С. 50–59.
7. Програма діяльності Кабінету Міністрів України. Затверджена Постановою верховної Ради України від 11 грудня 2014 року № 26-VIII [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/26-19>
8. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
9. Про систему іномовлення України: Закон України від 8 грудня 2015 року № 856-VIII [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/856-19>